

## **»Jaz sem rada drugačna od ostalih, zakaj bi morali biti vsi isti?« Diskriminacija in nasilje skozi perspektivo žensk z oviranostmi**

*Liljana RIHTER, Mojca SUHOVRŠNIK, Valentina FRANCA,  
Polona DOMADENIK MUREN, Petra VIDEMŠEK*

### **1 Uvod in metodološka izhodišča**

Pri opisovanju in razmislekih o diskriminaciji in nasilju nad ženskami z oviranostmi je ključno, da izhajamo iz perspektive ljudi, ki imajo osebne izkušnje, saj lahko le na ta način zaznamo, kako ustrezneje prilagoditi ukrepe dejanskim potrebam. V Sloveniji imamo tradicijo t. i. uporabniškega raziskovanja (Videmšek 2011, 2017; Videmšek in Fox, 2018; Zaviršek in Videmšek 2009) oziroma občanske znanosti (Resnick idr., 2025), ki nam omogoča vključevanje uporabnikov v raziskovanje, in predstavlja temeljni preobrat v odnosu moči, ki je osrednja tema v okviru uporabniškega raziskovanja. Vključenost in s tem sodelovanje uporabnikov v raziskovanju ima namreč prednost v tem, da se preprašujemo o razmerjih moči in odnosu moči med raziskovalci in raziskovanimi. Uporabniško raziskovanje pripomore, da dobimo bolj poglobljen vpogled v življenje in okoliščine ljudi, ki so strokovnjaki iz izkušenj, in rezultate, ki odražajo konkretne okoliščine. Omogoča pa tudi, da se krepitev moči teh ljudi dejansko zgodi (Videmšek, 2009, 2014). Zato moramo kot raziskovalci posameznika z izkušnjami spodbuditi, da nam predstavi svoje izkušnje in

znanje, to izkušnje in znanje pa lahko potem skupaj uporabimo in jih prenesemo odločevalcem kot predloge za bolj ustrezne ukrepe.

V tem poglavju tako opisujemo najprej konceptualna in metodološka izhodišča za raziskovanje, v katerega smo vključili ženske z izkušnjo z oviranostmi. Nato pa predstavimo rezultate z razpravo za tisti del, ki zajema predvsem izkušnje z diskriminacijo in nasiljem, sklepne ugotovitve ter v zaključku predloge, ki lahko ob realizaciji pomenijo manj ovir in več dejanskega vključevanja za ženske z oviranostmi.

V okviru raziskovanja smo se osredotočili na diskriminacijo na ekonomskem področju (zaposlovanje), v izobraževanju, na bivanjskem področju in v okviru vsakdanjega življenja. Pri raziskovanju nasilja smo uporabili širšo definicijo nasilja (Podreka, 2017), saj so nas zanimale tako fizične kot nefizične oblike nasilja (verbalne, neverbalne). Zanimali pa so nas tudi podatki, kje se nasilje (ali diskriminacija) dogaja najpogosteje, kdo ga izvaja ter ali in kje so ženske z oviranostmi našle pomoč v primeru izkušnje nasilja (ali diskriminacije). Če pomoči niso našle, so nas zanimali tudi razlogi z namenom, da lahko identificiramo različne ovire (osebne in/ali sistemske), s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, ter razmislimo, kako obstoječi ukrepi in drugi podporni in varovalni dejavniki v življenju žensk že odgovarjajo na ovire ter katere so tiste potrebe žensk z oviranostmi, ki z vidika preprečevanja diskriminacije in nasilja v Sloveniji še niso urejene.

Ključno izhodišče za raziskovanje stanja na področju diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi so nam bili koncept hendikepa (Zaviršek, 2014), socialni model oviranosti (Barnes, 2019) ter model oviranosti, ki temelji na človekovih pravicah (Lawson in Beckett, 2021). Podrobneje smo jih predstavili v poglavju 2. Kot navaja Zaviršek (2014), se je ravno prek študij hendikepa, v katerih so sodelovali ljudje z izkušnjo, in praks vključevanja, kot so neodvisno življenje in vključevanje na trg dela, začelo neposredno opozarjati na stigmatizacijo, ljudje z izkušnjo oviranosti pa so lahko zahtevali potrebne spremembe. Fougeyrollas, Boucher, Edwards, Grenier in Noreau (2019) navajajo, da razumevanje oviranosti ostaja izziv zaradi različnih konceptov in modelov, ki jo razlagajo. Napredek vidijo v tem, da je mednarodna skupnost v zakonodajni okvir že vključila izhodišče, da je oviranost produkt družbenih in okoljskih praks, so pa konceptualni okviri večinoma pomanjkljivi, ker dajejo pomen različnim vidikom, ki vplivajo na življenje ljudi z oviranostmi. Kot primer

dobre prakse izpostavljajo model procesa ustvarjanja oviranosti, ki izhaja iz antropološke perspektive in interakcionističnega razumevanja ljudi kot »produktov« nenehnega procesa, ki vključuje biološke, fizične in kulturne sisteme. Tak širok okvir modelu omogoči, da se prilagaja spreminjajočemu se razumevanju oviranosti. Čeprav je bil model razumljen kot različica socialnega modela oviranosti, pa vključuje elemente različnih modelov in se lahko prilagaja novim izzivom, ki jih zaznajo med spremljanjem izvajanja Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006). Ključne značilnosti modela so v tem, da izhaja iz ločevanja med osebnimi in okoljskimi dejavniki ter povezanimi temami, kot so življenjske navade, ki jih sestavljajo dnevne aktivnosti in družbene vloge. Ker so sposobnosti in nezmožnosti ljudi odvisne od tega, kakšno je razmerje posameznik – omrežje, je pomembno, da raziščemo, kakšno je socialno in fizično okolje. Tak pristop je ključen za socialno delo, saj raziskovanje nikoli ni linearno, ampak je kontekstualno, povezovalno oziroma relacijsko. Deli sistema vplivajo drug na drugega in so povezani v vse smeri (Čačinovič Vogrincič in Mešl, 2019). Pri okoljskih dejavnikih model (Fougeyrollas idr., 2019) upošteva tri prostorske ravni (mikro – osebna raven, mezo – raven skupnosti in makro – širša družbena raven), kar omogoča prilagajanje strategij intervencije. V kontekstu vseh omenjenih tem pa moramo biti pozorni na dejavnike tveganja, ki lahko vplivajo na oviranost ali poslabšajo stanje oviranosti, ter varovalne dejavnike, ki lahko pomagajo ljudem z oviranostmi pri obvladovanju dejavnikov tveganja. Raziskovanje položaja ljudi z oviranostmi s perspektive omenjenega modela je lahko uporabno kot učinkovit okvir za razvoj politik in storitev ter za uresničevanje človekovih pravic (Fougeyrollas idr., 2019). Model, ki sicer v osnovi za razumevanje oviranosti predpostavlja uporabo kvantitativne metodologije, smo zaradi celovitosti dejavnikov, ki jih vključuje, uporabili tudi za osnovo v našem raziskovanju, ki pa je temeljilo na kvalitativni vrsti raziskave.

Tako smo ženske z oviranostmi in/ali s statusom invalida vprašali, kaj so ključni osebni dejavniki v njihovem življenju (fizično zdravje, sposobnosti, dejavniki identitete – starost, spol, vrednote, prepričanja); kaj so ključni okoljski dejavniki (fizični prostor, kjer živijo in delujejo; socialni dejavniki; kaj jih ovira in kaj podpira) in politike države (kaj jim omogočajo, spodbude, ovire). Zanimale so nas tudi njihove dnevne dejavnosti, vloge, ki jih prevzemajo, in življenjske

navade. Pomemben vidik za raziskovanje so bile tudi glavne ovire za vključenost na trg dela oziroma glavne ovire v času zaposlitve. Spraševali smo jih še o varovalnih dejavnikih in dejavnikih tveganja tako na področju osebnih dejavnikov, okoljskih dejavnikov in življenjskih navad. Osrednja tema raziskovanja pa so bile izkušnje z diskriminacijo in nasiljem. Pri tem nas je zanimalo, kako ženske z oviranostjo opredeljujejo diskriminacijo/nasilje; ali so doživljale diskriminacijo in/ali nasilje, in če so jo, kakšne so bile značilnosti diskriminacije in/ali nasilja, kje sta se diskriminacija ali nasilje zgodila, v kakšnih oblikah, kje poiščejo pomoč in katere ustrezne oblike pomoči so na voljo. Pri tem prvi sklop vprašanj, ki nam pomagajo dobiti vpogled v vsakodnevno življenje žensk z oviranostmi, predstavlja kontekstualno izhodišče za razlago okoliščin diskriminacije in nasilja. V večji meri pa se pri predstavitvi rezultatov osredotočamo na primere diskriminacije in nasilja ter na varovalne dejavnike in dejavnike tveganja.

Pri opredelitvi populacije smo ravno zaradi opozoril, da vse ženske, ki so ovirane, nimajo nujno formalnega statusa invalida, populacijo definirali širše kot ženske s statusom invalida in/ali oviranosti. Ker nismo imeli na voljo spiska populacije, smo neslučajnostni priložnostni vzorec žensk z oviranostmi in/ali statusom invalida izbrali na naslednji način: stopili smo v stik neposredno z ženskami z oviranostmi in posredno prek strokovnih delavk in delavcev, s katerimi prihajajo v stik ob urejanju formalnopравnih pravic ali kadar iščejo drugo pomoč in podporo tudi v okviru zaposlitve in dela. Povabila smo pošiljali tako dolgo, da smo dobili nekaj več kot 20 žensk, ki so izrazile interes za sodelovanje v raziskavi.<sup>1</sup> Nekaj žensk se nato predvsem zaradi akutnega poslabšanja zdravstvenega stanja za sodelovanje ni odločilo, z ostalimi pa smo se individualno dogovorili za kraj in čas zbiranja podatkov, ki je potekalo med septembrom 2025 in majem 2026. V vzorec nam je uspelo vključiti 19 žensk z oviranostmi, od katerih jih je malo več kot polovica imela status invalida.

- 
- 1 Tem ženskam smo poslali obrazec za pisno soglasje za sodelovanje v raziskavi in kontaktne podatke za morebitna vprašanja. Soglasje smo prilagodili tudi za morebitne sodelujoče ženske z intelektualnimi oviranostmi. Vsem udeleženkam raziskave smo tako na začetku izvajanja raziskave predstavili namen raziskave, jih seznanili s tem, da je sodelovanje v raziskavi prostovoljno, da bomo poskrbeli za varovanje in zaupnost podatkov in da bodo njihovi odgovori uporabljeni v anonimizirani obliki v pedagoške, strokovne in znanstvenoraziskovalne namene. Obrazec za soglasje je potrdila Komisija za etiko Univerze v Ljubljani, Fakultete za socialno delo (št. 033-6/2025-17).

Večinoma so bile zaposlene (v invalidskih podjetjih, v socialnih podjetjih, v običajnih delovnih okoljih, kot samostojne podjetnice). Nekatere od zaposlenih so delale krajši delovni čas (večinoma zaradi bolniških odsotnosti ali delne upokojitve). Tri niso bile zaposlene (ena od teh je bila brezposelna, ena študentka, ki že išče službo, tretja pa v procesu zaposlitvene rehabilitacije). Ženske, ki so sodelovale v raziskavi, so večinoma poročale o senzornih oviranostih (slepota, slabovidnost, gluhot, naglušnost), gibalnih oviranostih, kroničnih boleznih (rak, mišično-skeletne bolezni), težavah v duševnem zdravju, intelektualnih oviranostih. V nekaterih primerih so ženske navajale več oviranosti hkrati (bolezni in težave v duševnem zdravju, gibalne oviranosti in težave v duševnem zdravju, lahko tudi v kombinaciji z drugimi boleznimi ipd.). Starostna struktura je bila od 22 do 65 let. Prav tako je bila različna izobrazbena struktura: od osnovne šole do doktorata, pri čemer jih je skoraj polovica imela končano višjo šolo ali več. Uspelo nam je vključiti tudi nekaj žensk, ki prihajajo iz drugih kulturnih okolij. Taka različnost žensk z oviranostmi v vzorcu nam je omogočila, da smo pokrili precej okoliščin, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, gotovo pa nismo prišli do teoretske zasičenosti podatkov in identificirali vseh potreb. To bi bilo tudi ob morebitnem večjem vzorcu nemogoče, saj se potrebe razlikujejo od posameznice do posameznice. Zato poudarjamo, da v rezultatih ne prikazujemo identifikacije vseh posamičnosti, lahko pa izpostavimo morebitne dejavnike, na katere smo in moramo biti pozorni, da pomagamo odstranjevati ovire in spodbujati podpirne dejavnike. Zelo pomembno je, da obstajajo možnosti, da lahko posamezne ženske podpremo skladno z njihovimi potrebami in ne v vnaprej oblikovanih programih, ki izvajajo pomoč za vse na enak način. Že na podlagi demografskih oziroma osebnih okoliščin lahko zaznamo, da so potencialno možne več kot t. i. dvakratne diskriminacije na podlagi spola in oviranosti; diskriminacija lahko nastane tudi zaradi ostalih življenjskih situacij in družbenih neenakosti, ki se med seboj prepletajo, na kar opozarja koncept interseksionalnosti (Crenshaw, 1991). Interseksionalnost smo zato uporabili kot ključen koncept za razumevanje diskriminacije, na način, da smo raziskali pripovedi ljudi in s tem prispevali k epistemični pravičnosti. Epistemična pravičnost pomeni raziskovati vednost posameznika, izkustvo ljudi, se učiti te vednosti in v varnem delovnem odnosu prispevati k temu, da se ta vednost spreminja (Videmšek idr., 2020).

Pridobljene podatke smo analizirale raziskovalke s pomočjo kvalitativne tematske analize z odprtim in osnim kodiranjem (Mesec, 2023) tako, da smo najprej oštevilčile izjave, jim pripisale pojme in jih uvrstile v širše kategorije, nadkategorije in teme. Nato smo s pomočjo odnosnega kodiranja iskale tudi možne vzorce povezav med osebno-stnimi in okoljskimi dejavniki ter izkušnjami diskriminacije in nasilja.

## **2 Diskriminacija in nasilje: kako osebni in okoljski dejavniki prispevajo k odpravljanju diskriminacije in nasilja?**

Intervjuvane ženske z oviranostmi so v raziskavi pripovedovale o lastnih izkušnjah z diskriminacijo in nasiljem in kako razumejo diskriminacijo in nasilje. Opisovale so okoliščine, v katerih se dogajata diskriminacije in nasilje, oblike, v katerih se pojavljata, ter kakšne posledice občutijo zaradi teh izkušenj in kako ravnaajo ob diskriminaciji in nasilju. Nato smo povezali še odgovore glede tega, kateri viri in podpora so jim v zasebnem življenju in v okolju na voljo v primerih diskriminacije in nasilja (to so lahko pomembni varovalni dejavniki), in kaj so ovire, da v takih okoliščinah ne dobijo ustrezne podpore (dejavniki tveganja).

### **2.1 Izkušnje žensk z oviranostjo z diskriminacijo**

Diskriminacijo in nasilje je doživljal velik delež žensk, ki so sodelovale v raziskavi, pri čemer jih je približno polovica sicer najprej navedla, da diskriminacije niso doživljale, kasneje pa so se spomnile dogodkov, ki bi jih lahko opredelile kot diskriminacijo, kar nakazuje, da diskriminacijo prepoznajo šele ob refleksiji lastnih izkušenj, če jih na to posebej opozorimo. Podobno je bilo pri opisovanju nasilja. Takšen odziv nakazuje, da so nekatere ženske izkušnje »potlačile« ali pa jim je o njih neprijetno govoriti, saj se izpostavijo kot ranljive in nemočne. Lahko pa so diskriminacijo in/ali nasilje normalizirale.

Zaznati je, da so njihove **definicije diskriminacije** zelo različne in odvisne od lastne epistemologije – kako vidijo svet. Posameznice, ki navajajo, da se poskušajo same prilagoditi situaciji (tudi na način, da se izognejo okoljem potencialne diskriminacije), bodo diskriminacijo zaznavale v manjši meri (*»Ja, sem imela že kar nekaj priložnosti*

*o teh stvarih razmišljat, ker sem pač že bila vpletena v neke pogovore oziroma intervjuje in raziskave in mi tako mi je zanimivo, seveda. Iz tako prvega bi rekla ne, zaradi tega, ker ja, je verjetno povezano tudi z mojim pogledom na svet in kako pač na stvari gledam, ampak če pa gre tako, ne ... Pač jaz določenih stvari ne dojemam kot diskriminacijo, ampak se pa zelo zavedam, da sem v veliko situacijah jaz tista, ki se prilagodi situaciji, ker pač neke stvari ne delujejo. Jaz se zaradi tega osebno ne počutim diskriminirana, ampak ja, verjetno nek pogled od zunaj, z neko bolj objektivno sliko pa bi mogoče drugače prikazal vse skupaj» (S76<sup>2</sup>)) in obratno. Nekatere vprašani o svojem videzu ali pokroviteljskih pristopov ne razumejo kot diskriminacijo, medtem ko druge kot diskriminacijo razumejo, če nekdo reče, da so drugačne (*»Diskriminacija je to, da človek pravi, ti si drugačna. Po barvi kože, govoru, po kulturi, po vedenju, ...«* (D95)). Večinoma diskriminacijo razumejo kot neko prikrajšanost v primerjavi z ostalimi ljudmi brez oviranosti (*»Ja, velikokrat sem imela občutek, da sem prikrajšana v primerjavi s sliščimi. Ko sem študirala, sem delala prek študentskega servisa, in nisem mogla delati skoraj nič od tistega, kar so ponujali – strežbe, varstva otrok, dela v igralnicah, nič od tega«* (K68-K69)), prikrajšanost pri svobodni izbiri aktivnosti, ker mora nekdo z oviranostmi vse vnaprej načrtovati, da lahko pravočasno dobi pomoč; kot drugačno dojemanje žensk kot manj »močnih« (*»Diskriminacija je to: »fanta bodo obdržali, ženske pa ne«. Jaz sem hči rudarja, sem mu pomagala, sem bila sposobna narediti zelo veliko. Fizično sem bila močna. Sposobna bi bila živeti sama. Diskriminacija moški, ženska. To je diskriminacija«* (L68)) ipd. Prav to nakazuje na pomen interseksionalnosti, ko je preplet različnih okoliščin tisti, ki lahko še okrepi diskriminacijo, kar poudarja tudi Collins (2019). Kot diskriminacijo vidijo odsotnost ustreznih prilagoditev za samostojno življenje (npr. niso dobile prilagoditev, dokler niso dobile diagnoze; prostor, ki ni dostopen, ni ustrezno osvetljen in podobno). Zaznati je tudi, da nekatere intervjuvane ženske diskriminacijo v določenih okoliščinah (npr. pri iskanju zaposlitve) pričakujejo že vnaprej, verjetno kot posledico predhodnih slabih izkušenj.*

Iz pridobljenih podatkov je razvidno, da tiste, ki so diskriminacijo doživele, kot **prostor, kjer se je zgodila diskriminacija**, navajajo v največji meri šolo, delovno okolje, zdravstvene organizacije. V manjši

---

2 Izjave smo označili tako, da je črka oznaka posamezne ženske, številka pa zaporedna izjava znotraj intervjuja s to posamezno žensko.

meri tudi domače, zasebno okolje in centre za socialno delo. Šolsko okolje so omenjale predvsem tiste, ki so šolanje končale pred desetletji, ko v (osnovnih in srednjih) šolah in na fakultetah še ni bilo veliko prilagoditev. Omenjajo pa ga tudi v primeru sedanjega šolanja svojih otrok, ko jih šolski delavci niso videli kot dovolj kompetentnih mater (*»Na sinovi valeti je ravnatelj sinu rekel: »Kaj se sploh spravljaš k mami? Ostani pri očetu.« Pred vsemi. Jaz pa sem se v tistem trenutku postavila zanj in vprašala, kako si lahko dovolijo govoriti otroku tako in ga potiskati v okolje pri očetu, kjer so bile neurejene, vlažne razmere, medtem ko sem jaz imela suho, čeprav drago občinsko stanovanje ...«* (I33)). Novejše raziskave sicer šolski prostor nakazujejo kot bolj vključujoče okolje, a še vedno zaznajo odstopanja od normativnih zahtev pri konkretnem uveljavljanju pravic v praksi (Videmšek idr., 2026). Omenjale so še omejitve glede študijskih smeri, saj nekatere zaradi oviranosti niso mogle na želeno študijsko smer. V delovnem okolju so lahko prikrajšane že pri izboru del v okviru študentskega dela (dobijo jih le v okoljih, kjer imajo delodajalci predhodne izkušnje z ljudmi z oviranostmi). Prikrajšanost v primerjavi z drugimi občutijo, ker ne zmorejo delati polnega delovnega časa ali ko v okviru zaposlitvene rehabilitacije dobijo oceno nezmožnosti za delo. Prikrajšane se počutijo, če delovno okolje ni ustrezno prilagojeno (npr. ni možnosti uporabe znakovnega jezika; ne omogočajo prilagoditev za terensko delo ljudem z gibalnimi oviranostmi), ali pa v primeru, ko imajo intervjuvane ženske oviranost, ki ni vidna navzven, ko njihovi sodelavci prilagoditve, ki jih imajo, označijo kot nekakšen privilegij (*»Moti me ... Ko grem iz službe, redko se izpišem ob 11 h iz službe, in mi rečejo, tebi je pa lušno, ko greš«* (L24)). V okolju organizacij pomoči in podpore kot prostor diskriminacije omenjajo predvsem zdravstvene ustanove in bolnišnice, kjer kot diskriminacijo označijo slab, lahko tudi zaničujoč odnos zaposlenih (ki pogosto ni slab samo do ljudi z oviranostmi, ampak do vseh pacientov) in neprimerne prilagoditve za ljudi z oviranostmi. Posamezno so omenjale diskriminacijo tudi na centru za socialno delo, npr. v postopku dodelitve skrbništva, kjer so preverjali le njene stanovanjske razmere, ne pa tudi razmere očeta otroka. V drugih javnih prostorih ali javnih uradih diskriminacijo doživljajo, če ni na voljo ustreznih pripomočkov ali tolmačev (*»Ja, zaradi komunikacije. Kako naj vprašam, če me ne razumejo? Potem moram pisati. Pisanje mi je zelo utrujajoče. Z otroki, z obveznostmi ... Najraje bi vedno imela tolmača. Če imam tolmača, on postavi vprašanja,*

v desetih minutah je stvar rešena. Če grem sama, traja eno uro« (K76)), ali če njihova oviranost ni vidna navzven. Še posebej ima velik vpliv na intervjuvane ženske, če doživljajo diskriminacijo v domačem zasebnem okolju. Tovrstnih diskriminacij je bilo sicer več v preteklosti, npr. nagovarjanje staršev ali skrbnikov k skrivanju oviranosti pred drugimi (*»Starši so slišeli, ampak bila sem veliko pri rejnici v Ljubljani, tam sem odrasla. Ona je vedno rekla, da v javnosti ne smem kretati, ker je to 'zelo slabo'. Tako sem celo odrasčanje mislila, da je narobe, če kretam v javnosti«* (K73)). Nekatere intervjuvane ženske opozarjajo, da so zaradi njihove oviranosti diskriminirani tudi njihovi otroci, saj prevzamejo vlogo neformalnih oskrbovalcev staršev in so prikrajšani za prostočasne aktivnosti in za čas, ki bi ga morali nameniti za šolske obveznosti. Temu področju, ki pomeni še dodatno stisko za ženske z oviranostmi, se v Sloveniji posveča premalo pozornosti. V nekaterih državah za mlade neformalne oskrbovalce obstajajo posebni programi in storitve (Fleitas idr., 2022, Goodger in Kennedy, 2024), vsekakor pa bi jih razbremenili, če bi ženskam z oviranostmi tudi v zasebnem okolju bilo na voljo več dodatne pomoči. Pri tem izpostavljamo predvsem tiste, ki niso upravičene do osebne asistencе, jim pa bolezni ali oviranosti preprečujejo, da bi lahko povsem samostojno opravljale obveznosti v zasebnem življenju. Ne glede na okolje oziroma prostor diskriminacije se nekatere intervjuvane ženske počutijo prikrajšane, ker zmorejo manj kot ostali in so posledično lahko prikrajšane na finančnem oziroma materialnem področju, npr. ker zaradi ocene nezmožnosti za delo ne morejo zaslužiti dovolj z lastnim delom. Prikrajšane so lahko zaradi omejene mobilnosti, če nimajo lastnega prevoznega sredstva, saj jim to (sploh v podeželskem okolju) omejuje dostop do dela in drugih dejavnosti. Diskriminacije pa segajo tudi tako daleč, da drugi ljudje razpravljajo o njihovih osebnih odločitvah glede partnerstev (*»Ljudje mi včasih rečejo: 'Kaj si se tako »za ...«, zakaj si ne najdeš videčega partnerja?' Ampak meni je premalo samo to, da nekdo vidi. S človekom moraš živeti, se pogovarjati, ne pa da je s tabo samo zato, ker vidi – kot da sem jaz 'kupila robo z napako'«* (P121)). To nakazuje na pretirano skrbstveno vlogo in pokroviteljstvo (paternalistični pogled na) ljudi z oviranostmi, še posebej žensk, da drugi bolje kot one same vedo, kaj je dobro zanje.

Posledice diskriminacije tako občutijo na osebni ravni in v odnosu do bližnjih (samoobremenjevanje, skrivanje oviranosti, dodelitev otroka partnerju, ki nima oviranosti).

Iz podatkov je zaznati, da se nekatere intervjuvane ženske zaradi lastne izkušnje diskriminacije odločijo za bolj aktivno držo in **ravnaje**, npr. delujejo na splošnem področju opozarjanja na pravice ljudi z oviranostmi (v večji meri ženske z višjo stopnjo izobrazbe), se pritožijo na pristojne institucije, če menijo, da so jim kršene pravice, in zavzamejo zagovorniško držo, ko se zavzemajo za pravice svojih otrok z oviranostmi. Spet druge v pričakovanju diskriminacije oviranost prikrijejo (npr. pri iskanju zaposlitve) ali se umaknejo v zasebno okolje, kar na dolgi rok lahko pomeni tveganje za še večjo socialno izključenost. Iz tega lahko razberemo, da se pojavlja samostigmatizacija, saj so posameznice ponotranjile negativne predstave o oviranosti (Goffman, 1963). Tudi rezultati pritožb tistih, ki se na diskriminacijo aktivno odzovejo, niso enoznačni. V nekaterih primerih so intervjuvane ženske dokazale, da imajo prav (*»Evo, vse je šlo po tekočem traku. Tako, da ja, ne, ker sem jaz s tem dokazala prvo sebi, da zmorem, da lahko, potem pa še svetovalki (izvajalki zaposlitvene rehabilitacije), na koncu pa še delodajalcu, da, ja, se je prav odločil, ker me je zadržal, da me ni odrinil stran, ne. No, in zdaj sem pa jaz v tem. Jaz motiviram osebe z zdravstvenimi omejitvami, da je treba gledati optimistično, da je treba z glavo riniti naprej, ne nazaj in da je treba stvari probat. Ne, ne to, da rečeš, o danes me pa boli, danes pa ne morem iti zato, ker te boli, ne, rineš naprej. Ne, ja ostaneš optimist«* (A136-A137)). Nekaj primerov pritožb, o katerih so pripovedovale posameznice, še ni zaključenih. Se pa zgodi tudi, da pristojni odgovorijo, da so za preprečevanje diskriminacije sprejeli ukrepe, vendar dejanske izvedbe ukrepov kasneje ne preverja nihče. Ni pa nobena od intervjuvanih žensk eksplicitno omenila instituta zagovornika načela enakosti, ki je pristojen za tovrstne pritožbe, kar lahko pomeni, da so tudi informacije o možnostih pritožb slabo dostopne in bi bilo treba o tem na bolj prilagojen način obveščati vse ljudi (vključno z ženskami z oviranostmi).

Zelo očitno je, da pripomočki in prilagoditve v vseh okoljih pomembno prispevajo k temu, da je manj možnosti za diskriminacijo, in so pomemben **varovalni dejavnik**. Drug pomemben dejavnik so odnosi, pri čemer pa ni mogoče enoznačno trditi, ali so slabi in nespoštljivi odnosi vezani na to, da gre za žensko (spol) ali da gre za oviranost, ker je možno, da ima posameznik ali posameznica, s katerim je bila v stiku ženska z oviranostjo v kateremkoli od naštetih okolij, slab odnos tudi do drugih ljudi. Splošna skrb in ozaveščanje o pomenu spoštljivih odnosov na vseh ravneh bi lahko bila pomemben dejavnik pri preprečevanju diskriminacije.

## 2.2 Izkušnje žensk z oviranostjo z nasiljem

Glede doživljanja nasilja analiza podatkov v splošnem nakazuje, da so intervjuvane ženske doživljale nasilje, a se pogosto zgodi, da so do nasilja bolj tolerantne in ga ne prepoznavajo (tudi zaradi odvisnosti od drugih) in da naletijo na ovire, ko želijo o nasilju spregovoriti. Podatki kažejo, da nasilja predvsem tiste, ki so po njihovem mnenju doživljale »blažje« oblike, niti ne razumejo kot nasilje, so pa podobne situacije kot nasilje označile, če so ga opazile v primeru drugih ljudi z oviranostmi (npr. sošolcev, sodelavcev). Podobno ugotavlja že Žibret (2024), da žrtve nasilja pogosto povedo, da o vrstah in oblikah nasilja ne vedo veliko in jih ne prepoznajo.

**Nasilje definirajo** večinoma prek opisov izkušenj, nekatere kot posledico diskriminacije, z različnimi oblikami – od ignoriranja do težjih oblik nasilja. Nasilje nekatere opisujejo še z okoliščinami lastne nemoči in odvisnosti od drugih, kar možnosti za nasilje poveča predvsem takrat, ko drugi niso pozorni na dejanske potrebe ali jih preslišijo (*»Ta je bila recimo ena izkušnja. Saj verjetno je bila še kdaj, kakšen tak občutek te nemoči, ja. Saj to so te neke situacije, ki jih včasih tudi pustiš, da ne eskalirajo, recimo, ko nekdo reče, da bo pomagal, ti rečeš ne in nekdo vztraja in potem pustiš to in lahko bi šla na nož, ampak ja, večkrat pride do tega, da ti popustiš, ker pač ne veš, kam gre to in da pač ne moreš ti tega človeka na drugi strani prepričati v to, da pač ne, ne rabiš pomoči, ali pa pač, da ti s tem mogoče še dodatno neko težavo ali pa delo naredi«* (S89)).

**Prostori in okoliščine**, kjer doživljajo nasilje, so podobni kot pri opisu diskriminacije, vendar se nasilje v primerjavi z diskriminacijo bolj pogosto pojavlja v družinskem okolju in približno enako pogosto v delovnem ter šolskem okolju. Nekoliko redkeje so bile kot prostor izpostavljene organizacije pomoči in podpore ali nasilje v kontekstu drugih aktivnosti. Podobne ugotovitve navaja tudi Svetovna zdravstvena organizacija (WHO, 2024). V družinskem okolju so povzročitelji nasilja najpogostejše (sedaj večinoma že bivši) partnerji oziroma možje. Tiste, ki so nasilje doživljale v otroštvu in mladosti (nekatere tudi preden so doživele oviranost), kot povzročitelje navajajo še očete, mame in sorojence. V šolskem okolju so povzročitelji sošolci (*»Ja, razmišljam. Mislim, sigurno so bile neke, ne vem, spomnim se seveda v osnovni šoli, ker je bilo nekaj zbadanja, pa niti ni bilo, ja, pa mogoče niti ni bilo to zbadanje na mojo invalidnost, je bilo zbadanje na ženskost, ker sem pač bila močna. To je bilo eno obdobje osnovnošolsko, ja«* (S87));

v delovnih okoljih so večkrat poročale o nasilju vodij (*»Psihično nasilje oziroma neželeno ravnanje sem občutila pri delodajalcih, torej pri (ime podjetja), kot sem omenila, da ni bilo nobenega razumevanja, da bi meni prilagodili delovno mesto. Po taki operaciji ne moreš delati učinkovito niti 4 ure, rabiš prilagoditev, enostavno ne gre. Tega takrat niso razumeli«* (J53)) in sodelavcev (*»Ko sem dobro prišla v službo, mi je sodelavka, ko smo imeli neko izobraževanje in je bilo več ljudi ... in če je veliko hrupa v enem prostoru, me tudi malo zmede in ne slišim tako ... se mi zdi, včasih kaj preslišim. In v tistem hrupu mi je sodelavka nekaj rekla in sem rekla: Prosim? Nisem te slišala. Je rekla: A ja, nisem vedela, da si gluha tudi, ne samo slepa. No, to je bil mogoče en tak ... neprijetna stvar«* (F59)), v posameznih primerih še uporabnikov; med povzročitelji navajajo še sosede. Posameznica je doživela tudi nasilje v instituciji od strokovnih delavk, ki naj bi bila varen prostor, kamor se je umaknila po nasilju v družini, pa se je pokazalo, da zaradi (posamičnih) ravnanj strokovnih delavk, ni bilo nujno tako (*»Nasilje je bilo tudi v stanovanjski skupnosti s strani strokovne delavke. To ustrahovanje, normalno, da te bo strah, a ne tako kot pri meni v familiji. Podobno. Ustrahovanje ne samo do mene, ampak tudi do ostalih uporabnic. Problem je, ker nismo šle takoj povedat. Dokler ni ena izmed uporabnic rekla, dajmo povedati predsedniku društva, a ne to, ko so imeli stanovanjsko skupnost čez. In so bile šokirane, šokirane so bile, ko so, ko smo tu jim povedali, ona ... pa kaj vse je ta strokovna delavka naredila, ampak so oni tako naredili, da so nekako njo odstranili, kot da je nekoga drugega ogrožala«* (B140-B142)).

Kot **oblike nasilja** navajajo verbalno, psihično (tudi z grožnjami po odvzemu življenja), fizično, spolno nasilje. Nismo pa imeli sogovornic, ki bi eksplicitno izpostavile ekonomsko nasilje ali spletno nasilje. Nekatere so fizično in psihično nasilje doživljale več desetletij in se umaknile šele po ekstremnih dogodkih, ki so pomenili življenjsko ogroženost njih ali družinskih članov (*»... so zadeve potem, ko so se meni obrnile, ko so bili moji otroci deležni tega ... najhujše je bilo, ko je, ko je bila moja zdaj trenutno najstarejša hči polna krvi. In so se ji samo učke videle čez, se mi je pa po domače rečeno snelo in sem potem stvar vzela v svoje roke«* (A154)); nekatere so ga doživljale v mladosti in ga zdaj ne več. Pri nekaterih se je pojavljajo nasilje v več okoljih in v več oblikah.

Ob doživljanju nasilja poročajo o različnih **občutkih**. Pogosto je kot posledica fizičnega nasilja prisoten strah v času, ko se je nasilje dogajalo, in kasneje, ko so povzročitelji nasilja že bili kaznovani ali so se od njih umaknile (*»Ampak ja, zalezovanja, pa prepoved*

*približevanja, pa te vseeno najde, pa ne živiš več normalno, živiš v strahu. No, to je nasilje. Ni lušno» (A159)).* Ta strah je posameznice prignal lahko tudi do neustreznih ravnanj, ko so se v obupu in po neustreznih reakcijah institucij, ki naj bi pomagale, tudi same odločile za nasilna ravnanja (fizično nasilje nad povzročiteljem nasilja). Pri nekaterih so se kot posledica nasilja okrepile zdravstvene težave v fizični in psihični obliki, npr. anksioznost in težki občutki nesprejetosti v družini. Kot posebej težko jim je bilo spremljati trpljenje svojih otrok, ki so doživljali nasilje ali pa so bili priča nasilju. Pri nasilju v delovnem okolju občutki niso bili tako ekstremni. Tista, ki je doživela prisilno hospitalizacijo, pa navaja, da ji je to uničilo življenje. Izjave intervjuvanih žensk z oviranostjo nakazujejo na to, da nekatere ravnanj (npr. nagovarjanja k otipavanju) dolgo niso razumele kot nasilje. Take ugotovitve zahtevajo nadaljnje ukrepanje z večjim ozaveščanjem o nasilju.

**Ravnanja ob doživljanju nasilja** glede na ugotovitve dosedanjih raziskav (npr. Zaviršek, 2013) niso presenetljiva. Rezultati nakazujejo, da se intervjuvane ženske iz nasilja v domačem okolju umaknejo šele po ekscesnih dogodkih, ki ogrožajo njihova življenja ali življenja njihovih bližnjih in predvsem otrok. Večinoma so se odločile, da se odselijo, vendar pa temu lahko sledijo še hujše grožnje. V primeru, da se je nasilje dogajalo v šoli ali na delovnem mestu, so posameznice to povedale staršem, sodelavcem, nadrejenim, ki so odreagirali različno. Nekatere se v službi niso želele izpostaviti. Podporo in pomoč so predvsem v primerih fizičnega nasilja ali groženj iskale na policiji ali na centru za socialno delo. Druge pa za nasilje niso povedale nikomur.

**Rezultati ravnanj**, ki so jih navedle, so v nekaterih primerih sicer pomenili, da so se umaknile in preprečile nadaljevanje nasilja, a so za to morale vložiti veliko dodatnega npora v finančnem, materialnem in psihičnem smislu. Ko so se odselile, so pogrešale dodatno pomoč pri (so)financiranju in iskanju stanovanj in so za varno okolje morale ob psihično že tako zahtevni situaciji poskrbeti same. Ob tem so imele zelo nizke ali nič dohodkov. Ena od njih se je izselila iz stanovanjske skupine, kjer je doživljala psihično nasilje strokovne delavke, k partnerju, pri čemer je izgubila pravico do denarne socialne pomoči in postala popolnoma odvisna od njegovih finančnih sredstev. Posredne posledice nasilja so nekatere občutile na delovnem mestu, kjer so se zaradi nasilja doma okrepile njihove zdravstvene

težave in niso izpolnjevale zahtevanih rezultatov. Tudi če so zaradi nasilja iskale podporo in pomoč (pri starših, bližnjih, nadrejenih in v institucijah pomoči), ta pomoč ni bila vedno učinkovita. Lahko je bilo celo obratno in so se nasilna ravnanja nadaljevala. Te ugotovitve so podobne ugotovitvam iz poročila World Health Organization (2011), da je nasilje nad ženskami z oviranostmi pogosto neprepoznano, saj o njem ne poročajo, prisotni pa so tudi ne dovolj učinkoviti odzivi organizacij pomoči in podpore. Ti rezultati kažejo na potrebo po okrepitvi podpore ženskam v primeru nasilja, ki mora biti v več oblikah – psihosocialna pomoč, materialna in finančna pomoč, predvsem pa ob potrebi po preselitvi precej večja podpora pri iskanju ustreznih namestitev.

### 3 Varovalni dejavniki in dejavniki tveganja v primeru diskriminacije in nasilja

**Varovalne dejavnike** smo iz odgovorov žensk združili v več skupin. Pri večini kot varovalni dejavnik izstopajo **ljudje**, na katere se lahko ženske z oviranostmi obrnejo v stiski in jih vidijo kot podporne. To so lahko partnerji, starši, sorojenci, (odrasli) otroci ali drugi člani družine in sorodniki. Pomembna skupina, posebej če ženske nimajo prej navedenih bližnjih ljudi, so prijatelji, še posebej tisti s podobnim izkušnjami, ali sočlani v društvih, kamor so vključene, ter sodelavci in vodje, ki so podporni in s katerimi imajo dobre odnose. Poleg podpore, razumevanja in spoštljivih odnosov kot pomemben varovalni dejavnik opisujejo stališča ljudi, ki podpirajo enakovrednost vseh. Kadar se diskriminacija in/ali nasilje dogaja v zasebnem domačem okolju, se pogosto bližnji ljudje ne pokažejo več v vlogi podpornega oziroma varovalnega dejavnika, ampak to postanejo prijatelji in še pogostejše **različne organizacije** (zdravstvene, socialne, socialna podjetja, programi socialne vključenosti), ki jim zagotavljajo ustrezno informiranost tako o oviranostih kot o možnostih podpore in prilagoditev in imajo pomembno vlogo, še posebej, če okrepijo njihovo moč in jim dajo občutek sprejetosti (*»V socialnem podjetju opravljam preprosta, a pomembna dela – takšna, ki so v skladu z mojimi zmožnostmi in ki mi dajejo občutek strukture, pripadnosti in koristi. Tam so me naučili, da imam kljub težkim izkušnjam veliko vrednost in da lahko prispevam. Občutek, da sem spet del družbe, je zelo močan in zelo zdravilen«* (I47)).

Veliko jih kot pomemben varovalni dejavnik omenja **osebna prepričanja oziroma značilnosti** (samozavest, vztrajnost in močna volja, optimizem, želja po novem znanju). Je pa iz pripovedi zaznati, da se ti varovalni dejavniki ne razvijejo sami po sebi, ampak predvsem v podpornem okolju že v mladosti, ali po ekstremno težkih izkušnjah (npr. nasilje), ko so intervjuvanim ženskam bile v pomoč strokovne delavke, ki so okrepile njihovo moč. Pomembne so jim vrednote prijateljstva, odgovornosti, varnosti. Kot varovalni dejavnik pa omenjajo tudi, da so sprejele drugačnost in so rade drugačne (*»Zato ker jaz, jaz bom to rekla, jaz sem rada drugačna od ostalih. Zakaj bi morali biti vsi isti?«* (B130)). Zelo pomemben varovalni dejavnik je, da lahko delajo na področju, ki jim je blizu, in da delo rade opravljajo. Na drugi strani pa nekatere kot varovalni dejavnik omenjajo ravnanja, ki nakazujejo na sprejemanje oziroma vdanost v stanje, kakršno je npr., da se ne obremenjujejo z nesprejetostjo v družini ali družbi, da se zanašajo predvsem nase oziroma čim več poskušajo narediti same. Nazadnje omenjamo še razne vidike, ki nakazujejo na uporabo digitalnih orodij kot nadomestka ali pa dopolnila za podporo oziroma druge načine skrbi zase, ki niso nujno povezani z uporabo digitalnih orodij, kot so npr. manifestacije, meditacije, spanje, rekreacija, predvsem pa na sploh podporno okolje v smislu ljudi, prostora in prilagoditev. Tako ugotovitve deloma sovpadajo z ugotovitvami glede varovalnih dejavnikov v življenju ljudi nasploh (npr. Lacková, 2014), ki navajajo pomen osebnostnih dejavnikov (pozitivna samopodoba, notranji nadzor in sposobnost reševanja problemov), družinskih dejavnikov (globoka čustvena povezanost z vsaj eno stabilno osebo, vzorci, ki spodbujajo samostojnost in izražanje čustev) ter skupnostnih dejavnikov (podpora prijateljev in drugih pomembnih oseb, tudi strokovnjakov). S temi dejavniki lahko posamezniki, tudi če so izhajali iz neugodnih okoliščin, razvijejo odpornost in uspešno premagujejo življenjske izzive.

Med **dejavniki tveganja** izstopajo tista, ki jih lahko umestimo v tveganja, povezana z lastno eksistenco, tveganja povezana z identiteto, tveganja za zdravje in dobro počutje ter tveganja osamljenosti, izolacije, nasilja in diskriminacije. **Delovne in zaposlitvene razmere**, lahko predstavljajo pomembno tveganje za lastno eksistenco, v primeru da bi intervjuvane ženske izgubile zaposlitev oziroma bi jo morale iskati na novo. Zaposlitev je lahko tveganje za njihovo identiteto, saj se nekatere nočejo identificirati s tem, da imajo status invalida ali

da delajo v invalidskem podjetju (*»Sicer tole, saj včasih mi je bilo prav ono ... v štartu sem bila skozi pod isto firmo d. o. o., zdaj sem pa pod zavod in mi je prav nerodno reči, da si v invalidskem podjetju«* (C135)). Zaposlitenost okolje lahko predstavlja tveganje v primeru slabih odnosov, če ni pripravljenosti za medsebojno pomoč in če je prisotna prevelika individualizacija del, ki že sama po sebi pomeni manj razpoložljive pomoči sodelavcev. V okolju, kjer medsebojna pomoč in dobri odnosi niso vrednota ali prioriteta, se lahko pojavi tveganje neustreznih prilagoditev in drugih diskriminacij ali nasilja (*»Seveda tudi izguba službe potegne za sabo marsikaj, pa zdaj ti prenašaj tam, da se ti pač šef vsak dan zdere, ampak a boš imel za plačat položnice, tako da to so kar ja, ja, ja. Že to, a ne, če ti prej ne dobiš službe, verjetno si večkrat v procesu tega, da pač si zavrujen«* (S99)). Še močnejša skupina tveganj je povezana z **ljudmi**. Predvsem so omenjale tveganja tiste, ki imajo šibke socialne mreže, ki jim nudijo pomoč, ali kjer je prisotno nasilje v družini ali zasvojenosti. Nekaterim tveganja predstavljajo stiki s tujci (se jih bojijo ali jim pripišejo negativne lastnosti roparjev ali posiljevalcev), kar kaže na to, da kljub opominjanju drugih o stigmatizaciji žensk z oviranostmi, tudi same v določenih okoliščinah stigmatizirajo ljudi, ki so jim bolj oddaljeni in z njimi nimajo veliko stika. Kot tveganje zaznavajo tudi splošno mnenje o družbi, ki premalo sliši njihov glas, je premalo človeška in kjer vsak gleda le nase (*»Na sploh se mi zdi, da je življenje drugačno, kot je bilo, vrednote so drugačne, pristnih stikov je manj. Tudi pomoči ni več. Ko kdo pade, se mu smeji...«* (L87)). Opažajo namreč, da je v družbi prisotnih malo pristnih stikov in pomoči. Precej tveganj je povezanih s **fizičnim okoljem**, pri čemer to bolj izpostavljajo ženske z gibalnimi in senzornimi oviranostmi, ki živijo v podeželskih okoljih. Primer tega so stopnice, pločniki, saj jih je strah pred padci. Občutek tveganja jim poveča še dejstvo, da tudi novogradnje niso vedno ustrezno prilagojene. Naslednji vidik tveganja je pri nekaterih povezan s stanovanjsko situacijo. Predvsem je to zaznano pri intervjuvanih ženskah, ki so doživljale nasilje, saj je pogosto nemogoče hitro urediti bivanje v varnem prostoru. Nekoliko redkeje a še vedno dovolj pomembno so izpostavljena **tveganja, povezana z organizacijami pomoči in podpore**, če strokovni delavci prehitro in s premalo informacijami odločajo ali svetujejo ženskam z oviranostmi, in s tem ne dobijo celovitih informacij o pravicah ali drugih potrebnih okoliščinah, ki jih morajo nujno urediti, da bi se njihova situacija izboljšala (*»Zaradi splošnega pomanjkanja informacij*

v javnosti do svojega 34. leta sploh nisem vedela, da obstaja Društvo slepih in slabovidnih. To je velik problem, saj so mi šele tam povedali, kakšne vse možnosti imam. Ljudje (tudi videči prijatelji) so redko vedeli za kakršnecoli možnosti pomoči, kar je bil velik šok« (R113)). Veliko tveganje predstavlja **zdravje**, saj se zavedajo, da bodo ob poslabšanju zdravja in posledičnih bolniških odsotnostih sledile posledice tudi na delovnem in zasebnem področju, posledično pa še na **finančnem področju**, ki je pri mnogih že zdaj pomemben dejavnik tveganja. Tako so nekatere zaradi premoženja (ki pa ga ne morejo koristiti v celoti) ali manjših prihrankov neupravičene do denarne socialne pomoči ali popolnoma odvisne od partnerjev, ki sicer delajo. Še v večji meri jim tveganje predstavlja dejstvo, da bi ostale same in brez dohodkov. Tveganje lahko predstavlja **odsotnost statusa**, saj jim s tem ne pripadajo vse pravice, kar je prisotno predvsem pri ženskah, ki so prišle iz tujine. Zato je tveganje lahko tudi **ne dovolj podporni zakonodaja**, ki ne upošteva kombinacij zelo različnih situacij, s katerimi se soočajo. Sicer so tveganje za nekatere ženske tudi splošne okoliščine v Sloveniji in v svetu na širši politični ravni ter še vedno precejšen obseg diskriminacij v delovnem okolju pa tudi v organizacijah pomoči in podpore, ki ga vidijo kot posledico premajhnega poznavanja težav žensk in ljudi z oviranostmi in na drugi strani močnih točk ljudi z oviranostmi. V ta kontekst sodi tudi tveganje, da so ljudje z oviranostmi pogosto odvisni od pomoči drugih in če ta pomoč ni ustrezna, se še poveča verjetnost diskriminacije in nasilja. Tveganja se lahko pojavijo tudi na **osebnostni ravni**, če so ženske z oviranostjo premalo asertivne in se ne izpostavijo in uveljavljajo svojih pravic ali zaprosijo za pomoč.

## 4 Sklepi in predlogi

O diskriminaciji in/ali nasilju je poročala približno polovica sodelujočih žensk v raziskavi. Posamezne so najprej navedle, da diskriminacije ali nasilja niso doživljale, nato pa so pri vprašanjih o konkretnih opisih diskriminacije in nasilja nekatere opisale dogodke, v katerih je bilo zaznati diskriminacijo ali nasilje.

**Diskriminacijo** definirajo odvisno od lastne epistemologije – kako vidijo svet. Tiste, ki se bolj poskušajo prilagoditi drugim ali se umaknejo iz okolij potencialne diskriminacije, jo zaznavajo v manjši meri in obratno. Večinoma diskriminacijo razumejo kot prikrajšanost

v primerjavi z ostalimi ljudmi brez oviranosti ali pa odsotnost potrebnih prilagoditev. Preplet različnih okoliščin lahko okrepi tveganje za diskriminacijo in nakazuje na pomen raziskovanja diskriminacije na podlagi intersekcionalnosti. Prostori diskriminacije so šola, delovno okolje, zdravstvene organizacije; v manjši meri še domače okolje in centri za socialno delo. Nekatere ženske navajajo, da so zaradi njihove oviranosti diskriminirani njihovi otroci, ki prevzamejo vlogo neformalnih oskrbovalcev staršev in so prikrajšani za prostočasne aktivnosti ali namenijo skrbi za starše tudi čas, ki bi ga sicer namenili za šolske obveznosti. Ravnanja ob diskriminaciji in nasilju so različna. Nekatere se aktivno odzovejo in pritožijo (pri čemer npr. pritožb na zagovornika načela enakosti ni omenjala nobena), druge se umaknejo v zasebno okolje, pri čemer tvegajo še večjo socialno izključenost. Pripomočki in prilagoditve v vseh okoljih pomembno prispevajo k temu, da je manj možnosti za diskriminacijo. Drug pomemben preventivni dejavnik so dobri odnosi.

Pri opredelitvah **nasilja** smo zaznali, da ga tiste, ki so doživljale »blažje oblike« (kot so jih opredelile same), ne razumejo kot nasilje, kot nasilje pa so te oblike zaznale v primeru drugih ljudi z oviranostmi. Nasilje definirajo prek opisov konkretnih izkušenj in izpostavljajo, da se v okoliščinah lastne nemoči in odvisnosti od drugih možnost za nasilje poveča predvsem takrat, ko drugi niso pozorni na dejanske potrebe ali jih preslišijo. Nasilje doživljajo v enakih prostorih kot diskriminacijo, pri čemer se v primerjavi z diskriminacijo bolj pogosto pojavlja v družinskem okolju in približno enako pogosto v delovnem ter šolskem okolju. Nekoliko redkeje so bile kot prostor izpostavljene organizacije pomoči in podpore ali nasilje v kontekstu drugih aktivnosti. Povzročitelji so večinoma partnerji, očetje, ne tako redko tudi mame in sorojenci. Večkrat so povzročitelji predvsem verbalnega nasilja vodje ali delodajalci v delovnem okolju, redkeje pa strokovni delavci v organizacijah pomoči in podpore. Situacije nasilja v zasebnem okolju so povzročale večjo stisko, še posebej če so bili ogroženi otroci. Nekaj žensk nasilja dolgo ni prepoznalo. Pomoč v situacijah nasilja ni vedno učinkovita, to pa lahko ženske odvrne od nadaljnega ukrepanja. Še posebej je težko v takih situacijah intervjuvanim ženskam, ki so nezaposljive, saj imajo na voljo zelo omejena finančna sredstva.

**Podpora in ovire** zaznavajo intervjuvane ženske na vseh področjih življenja. Tako imajo nekatere več podpore v smislu samopomoči,

pomoči socialne mreže, organizacij, delodajalcev ter v smislu zagotovljenih prilagoditev in pripomočkov, druge pa na katerem (ali več) od teh področij zaznajo ovire. Več ovir kot zaznajo, večje in bolj kompleksne so potrebe po pomoči. Če podpora v zasebnem okolju in v okviru neformalnih socialnih mrež ne zadostuje, jo iščejo predvsem v organizacijah pomoči in podpore, ki so ključne predvsem za tiste, ki imajo ožje socialne mreže. Ne glede na okolje podpore so ključni elementi ustrezne podpore: dober odnos in da dobijo ustrezen odgovor ali storitev glede na svoje potrebe. Omenjeno je tesno povezano s sodobnimi koncepti socialnega dela, ki izpostavljajo pomen vzpostavljanja delovnega odnosa in izvirnih delovnih projektov pomoči, ki jih soustvarjata socialna delavka in posameznica, ki pride po pomoč in podporo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Precej ovir zaznavajo že v zasebnem okolju, sploh če ni ustrezno prilagojeno, ali nimajo ustrezne podpore bližnjih. Nekatere intervjuvane ženske pa tudi težje usklajujejo zasebno in družinsko življenje, še posebej če so prisotne ovire glede mobilnosti. Težje je usklajevanje še za tiste, ki imajo majhne otroke. V kontekstu trga dela je ena od ovir samostigmatizacija in primerjanje delovnih rezultatov z ljudmi brez oviranosti ter še posebej slabi odnosi, diskriminacije in nasilje. Pri iskanju zaposlitve kot oviro izpostavljajo dolgotrajne postopke v zaposlitveni rehabilitaciji, ki jo sicer večinoma ocenjujejo kot zelo podporno. Podobno so ključna ovira v organizacijah pomoči in podpore slabi odnosi, neustrezna informiranost in preveč zahtevni birokratski postopki pri uveljavljanju finančnih in materialnih pomoči. Predvsem društva, ki delujejo na področju ljudi z oviranostmi, so lahko pomembna podpora, a je ovira nekaterim (s slabim finančnim položajem) že plačilo članarine. Kljub precejšnjemu napredku so na določenih območjih (predvsem podeželskih) prisotne prostorske ovire in ovire glede mobilnosti.

Intervjuvane ženske kot pomemben **varovalni dejavnik** omenjajo ljudi iz svojih socialnih omrežij in organizacije, kamor se obračajo po pomoč in podporo. Poleg podpore, razumevanja in spoštljivih odnosov so pomembna stališča ljudi, ki podpirajo enakovrednost vseh. Varovalni dejavnik so tudi osebnostne lastnosti (samozavest, vztrajnost in močna volja, optimizem, želja po novem znanju), kar se ne razvije samo po sebi, ampak predvsem v podpornem okolju že v mladosti, ali po ekstremno težkih izkušnjah (npr. nasilje), ko so ženskam bile v pomoč strokovne delavke, ki so okrepile njihovo moč.

Na drugi strani med **dejavniki tveganja** izstopajo tista, ki jih lahko umestimo v tveganja, povezana z lastno eksistenco, tveganja, povezana z identiteto, tveganja za zdravje in dobro počutje ter tveganja osamljenosti, izolacije, nasilja in diskriminacije.

**Predloge za spremembe**, ki izhajajo iz pripovedi intervjuvanih žensk z oviranostmi, smo razdelili na več ravni: sistemsko, trg dela, organizacije podpore in pomoči ter osebno življenje. Na sistemski ravni so potrebne naslednje spremembe:

- Več širšega ozaveščanja o ljudeh z oviranostmi v javnosti, na trgu dela, v organizacijah podpore in pomoči. Splošna skrb za dobre odnose in ozaveščanje o pomenu spoštljivih odnosov na vseh ravneh bi lahko bila pomemben dejavnik pri preprečevanju diskriminacije in nasilja, saj to intervjuvane ženske izpostavljajo v vseh kontekstih svojega življenja. Potrebno je tudi več ozaveščanja o tem, kaj je diskriminacija in kaj nasilje, saj ju ženske z oviranostmi niso vedno prepoznale.
- Zaradi kompleksnih problemov in potreb, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, je treba vzpostaviti enotno vstopno točko za informacije o pravicah in možnostih, ki jih imajo na voljo na podlagi zelo razpršene zakonodaje. Pri tem je treba poiskati možnosti za več sodelovanja med različnimi sektorji: zdravstvo, socialno varstvo, varstvo invalidov, šolstvo ... Okrepiti je treba informiranje ljudi z oviranostmi o možnostih pritožb ali ukrepanja v primerih diskriminacije in nasilja.
- Potreben je razmislek o diskreciji pri odločanju o pravicah iz javnih sredstev v okviru zakonodaje na področju socialnega varstva. Življenjske okoliščine žensk z oviranostmi (še posebej tistih, ki doživljajo nasilje) so tako kompleksne, da imajo zaradi zelo natančno določenih cenзов težave pri uveljavljanju pravic, saj imajo v primerih nasilja omejen dostop do svojega premoženja ali drugih virov, ki se upoštevajo pri cenзуs za dodeljevanje pravic iz javnih sredstev. Omejeno število/znesek izrednih denarnih socialnih pomoči pa v precej primerih zaradi številnih potreb ne zadošča.
- Glede zakona o uporabi znakovnega jezika so posameznice predlagale razmislek o spremembah zakonodaje v smislu priznavanja kretanja kot uradnega jezika.
- Ker sta stigmatizacija in prisotnost ovir večja v manjših podeželskih okoljih, je potreben razmislek o spodbudah za

prilagoditev infrastrukture in dejavnosti za ljudi z oviranostmi. Urediti je treba tudi možnosti za mobilnost in prostorske prilagoditve za ljudi z oviranostmi v podeželskem okolju.

- Smiselno je razmišljati o rešitvah v smeri sistemske podpore delodajalcem, ki prilagajajo delovna mesta neodvisno od statusa, ampak glede na konkretne potrebe posameznikov. Tako ne bi bilo nujno pridobiti statusa invalida, ki si ga nekatere ne želijo, ker ga občutijo kot stigmo, bi pa dobile prilagojeno delovno okolje, ki bi upoštevalo značilnosti njihove oviranosti in delovalo kot varovalni dejavnik pred poslabšanjem zdravstvenega stanja v času, ko morajo čakati na odobritev statusa ali prilagoditev pristojnih komisij.
- Okrepiti je treba nadzor nad delodajalci, ki dobijo subvencije za zaposlovanje ljudi z oviranostmi in za omogočanje prilagoditve delovnih mest.
- Za tiste, ki imajo odločbo o nezaposljivosti, je treba v primeru dodatnih ali drugačnih težav omogočiti brezplačno urejanje statusa oziroma dodatnih omejitev, saj lahko kasneje zaprosijo za ponovno oceno zmožnosti za delo in obstoječi status ne bi več odražal realnega stanja.
- Na področju preprečevanja nasilja je treba uvesti sistemske rešitve s hitro pomočjo v akutnih stiskah v smislu finančne podpore, varne nastanitve (tudi za vso družino, če je ogrožena cela družina in ne samo posameznik) ali drugih pomoči v materialni obliki brez potrebnega zahtevnega dokazovanja višine sredstev in premoženja.

V organizacijah podpore in pomoči predlagamo naslednje spremembe:

- Organizacije, v katerih se izvaja pomoč in podpora, morajo zagotoviti ustrezno delovno okolje s podporo in usposabljanjem strokovnih delavcev za spoštljive odnose z uporabniki. Odnosi so se pokazali kot eden od najbolj pomembnih podpornih dejavnikov, odsotnost spoštljivih odnosov pa lahko pomeni veliko tveganje za diskriminacijo in nasilje. Več pozornosti je treba posvečati neustreznim praksam dela z ženskami z oviranostmi in iskanju bolj spoštljivih načinov pomoči in podpore.
- Uporaba konceptov socialnega dela (izvirni delovni projekti pomoči in podpore in soustvarjanje rešitev) se kaže kot ustrezna

v soustvarjanju rešitev za velikokrat kompleksne probleme. Socialne delavke imajo ustrezne kompetence, da lahko podprejo ženske z oviranostmi v različnih okoljih, kjer to podporo potrebujejo (v zasebnem okolju, na delovnih mestih, pri uveljavljanju pravic v različnih sektorjih). Drugi strokovni profili (psihologi, psihiatri, pravniki, socialni pedagogi, policisti, zdravstveni delavci ...) so lahko pomemben del multidisciplinarnih timov, ko je to potrebno za zagotovitev ustrezne pomoči.

- Na področju delovanja centrov za socialno delo, povezano z že omenjenimi spremembami v zakonodaji, intervjuvane ženske predlagajo večjo diskrecijo ob uveljavljanju pravic iz javnih sredstev predvsem v primerih nasilja ali kompleksnih okoliščin in akutnih stisk.
- Potrebna je okrepitev podpore ženskam v primeru nasilja, ki mora biti v več oblikah – psihosocialna pomoč, materialna in finančna pomoč, predvsem pa ob potrebi po preselitvi precej večja podpora pri iskanju ustreznih namestitev.
- Potrebne bi bilo več formalne pomoči v zasebnem okolju za ženske z oviranostmi v času intenzivnega zdravljenja ali drugih potreb v zasebnem življenju, ki jih ne morejo zadovoljiti samo z neformalno pomočjo bližnjih.
- Zagotoviti programe/storitve za otroke žensk z oviranostmi, ki prevzamejo vlogo neformalnih oskrbovalcev in so v veliki meri prikrajšani za aktivnosti, ki se jih sicer lahko udeležujejo njihovi vrstniki, pa tudi za šolsko delo, saj morajo večino časa nameniti oskrbi. Taki programi v nekaterih državah že obstajajo. Otroke bi razbremenili, če bi ženskam z oviranostmi (predvsem tistim, ki niso upravičene do osebne asistence) tudi v zasebnem okolju bilo na voljo več dodatne pomoči.
- Omogočiti brezplačno članstvo v društvih, ki delujejo na področju varstva invalidov, za tiste, ki imajo slabo finančno situacijo. Omogočiti brezplačne prevoze na dejavnosti za tiste, ki nimajo osebnega prevoza ali dostopnega prevoza. V društvih spodbujati aktivno in participativno sodelovanje članov društev.
- V šolskem sistemu bi kot spremembo bilo smiselno uvesti učenje prilagojenih načinov sporazumevanja za vse (npr. učenje znakovnega jezika za slišče). Več podpore bi bilo treba nameniti še poklicnemu usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.

- V okviru zdravstvenih organizacij izstopa potrebna sprememba v odnosu (izboljšanje odnosov strokovnih delavcev do uporabnic) in večjem razumevanju ljudi s kompleksnimi problemi.
- Smiselno je dodatno raziskati vlogo in možen pomen spletnih skupnosti, ki so lahko vir informacij, ki jih potrebujejo ženske z oviranostmi, in kako vključiti tovrstne oblike podpore v okvir obstoječih programov in storitev.

Na trgu dela predlagamo naslednje prilagoditve:

- Potrebno je več ozaveščanja delodajalcev za preprečevanje diskriminacije in nasilja na delovnem mestu.
- Treba bi bilo zagotoviti fleksibilno kontinuirano podporo v delovnih okoljih (več v času, ko jo posamezna ženska potrebuje, in na način, kot jo potrebuje) tudi po koncu zaposlitvene rehabilitacije. V času intenzivnega zdravljenja ali potreb v zasebnem življenju bi bilo potrebne več formalne pomoči in takojšnja pomoč tako na delovnih mestih kot v zasebnem življenju. Potrebne so dodatne prilagoditve (npr. možnost tolmačev delovnem okolju). Zato bi kadrovske službe morale imeti več stika z ljudmi z oviranostmi in spremljati njihove potrebe.
- V okviru zaposlitve in dela so potrebne spremembe v zagotavljanju večje varnosti zaposlitev v primerih, ko ženske zbolijo ali pride do oviranosti. Kar precej jih je poročalo, da so delodajalci njihovo oviranost videli kot preveliko oviro, da bi obdržale delovno mesto.
- Ženskam z oviranostmi, ki so brezposelne, je treba zagotoviti hitrejši prehod v zaposlitev (nujno je skrajšanje postopkov v zaposlitvenih rehabilitaciji), saj lahko na ta način hitreje izboljšajo svoj (slab) finančni položaj.

V kontekstu zasebnega življenja pa intervjuvane ženske z oviranostmi izpostavljajo pomen (tudi finančne) podpore za lastno preventivno ravnanje (skrb za zdravje, gibanje, skrb za odnose, več aktivnosti izven domačega okolja).

Ob razmislekih o teh predlogih, ki izhajajo iz konkretnih življenjskih okoliščin, je treba spomniti, da predvsem spodbujanje in okrepitev varovalnih dejavnikov lahko pomembno prispeva k preprečevanju diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi v vseh okoljih.

## Literatura in viri

- Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability, Past, present and future. V: Watson, N., Roulstone, A., Thomas, C. (ur.) *Routledge Handbook of Disability Studies. 2nd Edition* (str. 14–31). London: Routledge <https://doi.org/10.4324/9780429430817>
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham, NC: Duke University Press.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Čaćinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Fleitas, A. L., Singh, A., Disney, G., Ervin, J., & King, T. (2022). Mental health of young informal carers: a systematic review. *Soc Psychiatry Psychiatry Epidemiol.* 57(12), 2345–2358. doi: 10.1007/s00127-022-02333-8
- Fougeyrollas, P. Boucher, N., Edwards, G., Grenier, Y., & Noreau, L. (2019). The Disability Creation Process Model: A Comprehensive Explanation of Disabling Situations as a Guide to Developing Policy and Service Programs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 25–37. <https://doi.org/10.16993/sjdr.62>
- Goffman, E. (1963). *Stigma*. New Jersey: Prentice Hall.
- Goodger, S., & Kennedy, A., (2024). *The situation of young carers in Europe, publication for the Committee on Employment and Social Affairs, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies*. European Parliament, Luxembourg. Pridobljeno, 2. 6. 2026 s <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>
- Lacková, L. (2014). Protective factors of university students. *The New Educational Review*, 38, 271–284. Pridobljeno 12. 4. 2026 s [https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10\\_15804\\_tner\\_14\\_38\\_4\\_21/c/22-b7661b8c-13f5-4632-a29b-1e3a457ae490.pdf.pdf](https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15804_tner_14_38_4_21/c/22-b7661b8c-13f5-4632-a29b-1e3a457ae490.pdf.pdf)
- Lawson, A., & Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Mesec, B. (2023). *Kvalitativno raziskovanje v teoriji in praksi*. Ljubljana: IRSA, Inštitut za razvojne in strateške analize.
- Organizacija združenih narodov (2006). Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Pridobljeno 13. 12. 2024 s: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-pravicah-invalidov/>
- Podreka, J. (2017). *Bila si tisto, kar je molčalo: intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Resnik, D. B., Elliott, K. C., & Miller, A. K. (2015). A framework for addressing ethical issues in citizen science. *Environmental Science & Policy* 54, 475–481. doi:10.1016/j.envsci.2015.05.008
- Videmšek, P. (2009). From the margin to the centre: service users as researchers in social work practice. V: Leskošek, V. (ur.). *Theories and methods of social work: exploring different perspectives* (str. 179–194). Ljubljana: Faculty of Social Work.
- Videmšek, P. (2011). Spreminjanje socialne vključenosti ljudi z osebnimi izkušnjami duševne stiske: od boja za pravice do vključenosti v raziskovanje. *Socialno delo*, 50(3/4), 217–227. Pridobljeno 5. 6. 2026 s [https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Spreminjanje\\_URN\\_NBN\\_SI\\_DOC-4O-ROQM4K.pdf/2019031914113464/](https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Spreminjanje_URN_NBN_SI_DOC-4O-ROQM4K.pdf/2019031914113464/)
- Videmšek, P. (2014). From definition to action: empowerment as a tool for change in social work practice. V: Matthies, A. (ur.), Uggerhoj, L. (ur.). *Participation, marginalization and welfare services: concepts, politics and practices across European countries* (str. 63–76). Farnham, Burlington: Ashgate.
- Videmšek, P. (2017). Expert by experience research as grounding for social work education. *Social work education*, 36(2), 172–187. Pridobljeno 5. 6. 2026 s <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02615479.2017.1280013?needAccess=true>, DOI: 10.1080/02615479.2017.1280013
- Videmšek, P., Sobočan, A. M., Gillo Nilsson, C., & Celis, K. (2020). Univerza kot možni model enakosti?: izkušnje univerz v času covida-19 in izhodišča projekta EUTOPIA. V: Ignjatović, M. (ur.), Kanjuc-Mrčela, A. (ur.), Kuhar, R. (ur.). *Družbene neenakosti in politika: Slovensko sociološko srečanje, Ljubljana, 6.–7. november 2020*. (str. 208–212). Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
- Videmšek, P. & Fox, J. (2018). Exploring the value of involving experts-by-experience in social work research : experiences from Slovenia and the UK. *European journal of social work: the forum for the social professions*, 21(4), 498–508.
- Videmšek, P., Mešl, N., Rihter, L., Suhovršnik, M., Košak Babuder, M., Poredoš, M., Bider Petelin, I., Vršnik Perše, T., Licardo, M. Kiswarday, V., Rejc, M., Plavčak, D., & Sraka Petek, B. (2026). »Preučevanje zagotavljanja vključenosti posebnih skupin študentov v visokošolski prostor« (V5-24058). Končno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- World Health Organization. (2011). *World report on disability*. WHO & World Bank.
- WHO (2024). *Measuring violence against women with disability*. Pridobljeno 12. 3. 2025 s <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/376254/9789240089563-eng.pdf?sequence=1>
- Zakon o osebni asistenci (ZOA) (2017). *Uradni list RS*, št. 10/17, 31/18 in 172/21.

- Zaviršek, D. (2013). Nasilje nad ženskami z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami: patologizirana resničnost. V: Leskošek, V., Antić, M. G., Selišnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., & Kralj, A. (ur). *Nasilje nad ženskami v Sloveniji* (str. 133–157). Maribor: Aristej.
- Zaviršek, D. (2014). Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu: mednarodna perspektiva. *Socialno delo*, 53(3/5), 133–145.
- Zaviršek, D., & Videmšek, P. (2009). Service users involvement in research and teaching: is there a place for it in Eastern European social work. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(2), 207–222.
- Žibret, A. (2024). Kako preprečevati nasilje nad invalidi? Pridobljeno 1. 3. 2025 s <https://www.delo.si/magazin/generacija-plus/kako-preprecevati-nasilje-nad-invalidi>